

## **Sociālās apdrošināšanas politiskie aspekti: Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja darbība slimokasēs 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē**

**Political Aspects of Social Insurance: Activities of Riga Trade Union  
Central Bureau in Health Insurance Funds in the Second Half of 1920s**

---

**Guna Plakane**

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante  
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050  
E-pasts: [plakaneguna@gmail.com](mailto:plakaneguna@gmail.com)

Sociālā apdrošināšana Latvijā 20. gadsimta 20. gados bija nozīmīga valsts labklājības politikas daļa. Viens no tās būtiskākajiem elementiem bija slimokases, kuru darbībā iesaistījās dažādi politiskie spēki. Raksta mērķis ir izpētīt sociālās apdrošināšanas politiskos aspektus, izmantojot Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja darbības piemēru slimokasēs 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē. Rakstā sniegts sociālās apdrošināšanas un slimokasu politizācijas svarīgāko aspektu vispārīgs raksturojums un, balstoties uz līdz šim pētniecībā neizmantotiem avotiem par centrālbiroja darbību slimokasēs, analizētas tā politiskās nostādnes, darbības koordinācijas mehānismi un galvenās darbības iezīmes.

**Atslēgvārdi:** sociālā apdrošināšana, slimokases, Latvijas Komunistiskā partija, satelītorganizācijas, Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs.

Social insurance was an important part of the state welfare policy in Latvia in the 1920s. One of its most important elements consisted of the health insurance funds. During the 1920s, the health insurance funds were run by various political forces. The aim of this article is to study the political aspects of social insurance, using the example of the activities of the Riga Trade Union Central Bureau in the health insurance funds in the second half of the 1920s. The article provides a general description of the main aspects of social insurance and the politicization of health insurance funds. Based on previously unused sources on the operation of the central bureau in health insurance funds, the article focuses on an analysis of its policies, coordination mechanisms and the main features.

**Keywords:** social insurance, health insurance funds, Latvian Communist Party, front organizations, Riga Trade Union Central Bureau.

## Ievads

Latvijā 20. gadsimta 20. gados sociālā apdrošināšana bija nozīmīga valsts labklājības politikas daļa. Tās mērķis – ar valsts sociālās likumdošanas noteikto sociālās aizsardzības programmu nodrošināt iedzīvotājus dažādās ekonomiskā riska situācijās, ko izraisījušas veselības problēmas, nelaimes gadījumi, bezdarbs un citi iemesli. Vēsturniece Elga Zālīte atzīmē, ka sociālā apdrošināšana, kuras mērķis bija veiksmīgas labklājības sistēmas izveide, Latvijā darbojās arī kā līdzeklis vienlaikus sociālai un politiskai kontrolei.<sup>1</sup>

Nozīmīgs sociālās apdrošināšanas elements bija veselības apdrošināšanas institūcijas – slimokases, kuru izveide aizsākās 20. gadsimta 20. gadu sākumā. Pakāpeniski sakārtojot slimokasu tiesisko ietvaru un tām attīstoties, to darbībā iesaistījās politiskie spēki. Īpaši aktīvi slimokasēs darbību izvērša Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (turpmāk – LSDSP), Latvijas Strādnieku sociāldemokrātu (mazinieku) partija un pastarpināti – nelegālā Latvijas Komunistiskā partija (turpmāk – LKP), kas slimokasu pilnvarnieku vēlēšanās piedalījās ar Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja (turpmāk – RABCB) veidotiem sarakstiem – RABCB bija LKP satelīorganizācija.<sup>2</sup> LKP starpkaru Latvijā bija lielākais drauds valsts drošībai, jo ar atbalstu no Padomju Krievijas (no 1922. gada Padomju Savienības) tā mērķtiecīgi iejaucās valsts iekšpolitiskajos procesos. Lai gan komunistisku, pretvalstisku organizāciju darbība bija aizliegta un tās pastāvīgi atradās Latvijas drošības iestāžu redzeslokā, komunisti ar dažādām metodēm, piemēram, iefiltrējoties legālās organizācijās, popularizēja savu ideoloģiju Latvijas iedzīvotāju vidū.

Raksta mērķis ir izpētīt sociālās apdrošināšanas politiskos aspektus Latvijā, izmantojot LKP satelīorganizācijas RABCB darbību slimokasēs 20. gadu otrajā pusē.

Slimokasu kā sociālās apdrošināšanas elementa politisko aspektu izpēte ir būtiska un zinātniski aktuāla. Lai gan atsevišķas organizācijas darbība slimokasēs šķietami skar tikai šaurus, tehniska rakstura jautājumus, tomēr jāuzsver, ka šī temata pētniecība pilnveido priekšstatus par politisko vidi Latvijā un politisko spēku darbības lauku, kā arī slimokasu darbības efektivitāti.

Ziņas par RABCB darbību slimokasēs sniedz nepublicētie avoti, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk – LNA LVVA). RABCB iekšējās lietvedības dokumenti (centrālbiroja slimokasu starpfrakciju biroja prezidija sēžu, pilnvarnieku sapulču protokoli<sup>3</sup>) kopumā sniedz detalizētu informāciju par darbības koordinācijai izveidotās struktūras darbību un nozīmi. Vienlaikus jāatzīmē, ka protokolos fiksētā informācija bieži vien ir fragmentāra – norādīts apspriežamais jautājums un pieņemtais lēmums, bet motīvi un argumenti par labu pieņemtajam lēmumam ne vienmēr tiek atspoguļoti. Būtiski tēmas izpētē ir arī slimokasu dokumenti<sup>4</sup> – valdes sēžu, pilnvarnieku sapulču un pilnvarnieku vēlēšanu materiāli –, kas ļauj izvērtēt RABCB un to pārstāvju darbību slimokasu struktūrās un priekšvēlēšanu laikā. Pētījumā plaši izmantoti arī publicētie avoti – LKP konferenču materiāli, tiesību akti (to publikācijas presē) un periodika.

Sociālajai apdrošināšanai 20. gadsimta 20. gados ir veltīti vairāki darbi, kas publicēti dažādos laika posmos.<sup>5</sup> LKP un tās satelīorganizācijas RABCB darbībai slimokasēs visvairāk veltīta uzmanība padomju historiogrāfijā. Raksturīgi, ka LKP atspoguļota kā vienīgā strādnieku tiesību aizstāve, pārspīlējot nelegālās organizācijas lomu strādnieku sociālo jautājumu risināšanā. Piemēram, vēsturniece Aina Arnte, kas pievērsusies LKP vadītajām kreisajām arodbiedrībām 20. gados, nelegālās organizācijas darbību slimokasēs vērtē izteikti pozitīvi, norādot:

*“Kreisās arodbiedrības LKP vadībā parādīja patiesu gādību par strādnieku dzīves apstākļiem un par strādnieku veselības aizsardzību.”*<sup>6</sup>

Vienlaikus ir noklusētas darbības epizodes, kurās LKP darbība neveicina un pat traucē slimokasu tiešo uzdevumu veikšanu. Savukārt pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sociālās apdrošināšanas politisko aspektu padziļinātai izpētei pievērsusies medicīnas vēsturniece Maija Pozemkovska. Savos pētījumos vēsturniece aplūkojusi slimokasu reorganizāciju 1929.–1930. gadā un ar to saistītās politiskās cīņas 20. gadu izskaņā.<sup>7</sup> Balstoties uz daudzveidīgu avotu klāstu, viņa norāda, ka 20. gadu otrajā pusē slimokasu darbības galvenais apgrūtinājums bija politisko spēku aktivizēšanās.<sup>8</sup>

## **Sociālā apdrošināšana Latvijā 20. gadsimta 20. gados: vispārīgs raksturojums**

Ilgstošā karadarbība Latvijas teritorijā no 1914. līdz 1920. gadam un tās visaptverošais raksturs, pakļaujot skarbiem apstākļiem ne tikai frontē karojošos, bet arī civiliedzīvotājus, radīja smagu slogu jaunizveidotajai Latvijas valstij. Postošo karu rezultātā bija smagi cietusi infrastruktūra, rūpniecība, lauksaimniecība, dzīvojamais fonds, ievērojami mainījies Latvijas teritorijā dzīvojošo skaits un sastāvs.<sup>9</sup> Vienlaikus karadarbība bija atstājusi sekas arī uz karu pārdzīvojušās sabiedrības fizisko un mentālo veselību. Līdz ar to jaunajai Latvijas valstij bija jānodrošina atbalsta pasākumu kopums tai sabiedrības daļai, kurai bija nepieciešams sociālais atbalsts.

Sociālās apdrošināšanas jomai pilnvērtīgi pievērsties varēja tikai pēc karadarbības beigām Latvijas teritorijā 1920. gada februārī. Līdz 1920. gada 3. maijam, kad Ministru kabinets izdeva Rikojumu par darba

aizsardzību un strādnieku apdrošināšanu,<sup>10</sup> sociālo apdrošināšanu valstī īstenoja, pamatojoties uz 1918. gadā izdotajiem sociālās apgādības noteikumiem. Ar iepriekš minēto rikojumu sociālo jautājumu sfērā aizsākās Krievijas Impērijas laika sociālo likumu piemērošana; Iekšlietu ministrijā nodibināja sociālo departamentu, kas sāka niansētāk izstrādāt sociālos likumus un organizēt strādnieku apdrošināšanas kases. Sociālo departamentu 1921. gadā pārveidoja par Darba ministriju, kas 1925. gadā tika pārsaukta par Tautas labklājības ministriju.

Pirmais nozīmīgais solis sociālās apdrošināšanas sakārtošanā bija Satversmes sapulces 1920. gada 15. decembrī pieņemtie Pārgrozījumi un papildinājumi pie likuma par strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos.<sup>11</sup> Tiesību normas pamatā bija Krievijas 1912. gada likums ar 1917. gadā veiktajām izmaiņām, ko saskaņā ar Latvijas Tautas padomes 1919. gada 5. decembra likumu atstāja spēkā, līdz ar to 1920. gada 15. decembra likums būtībā bija papildināts iepriekšējo Krievijas likumu variants.<sup>12</sup> Par šī likuma nozīmi savās atmiņās raksta sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns (1888–1964), uzsverot, ka lielākā daļa pilsonisko partiju saprata: ilgtspējīgi sociālie likumi ir labākais garants *“pret boļševiku valsts graužošu darbību”*.<sup>13</sup>

Šis likums paātrināja slimokasu dibināšanu 20. gadsimta 20. gadu sākumā. Slimokasu galvenais uzdevums bija nodrošināt ārstniecības pakalpojumu pieejamību un sniegt finansiālu atbalstu tajās apvienotajiem dalībniekiem un viņu ģimenes locekļiem. No apdrošināto perspektīvas nozīmīgs aspekts bija slimokasu pašpārvaldes iegūšana – to darbība balstījās uz biedru ievēlētu pilnsapulci, kas no sava vidus izvēlēja valdi un revīzijas komisiju. Pilnsapulce sastādīja slimokases gada pārskatu un budžetu un risināja dažāda veida jautājumus, kurus rosinājuši pilnvarnieki un valde. Vienlaikus pilnsapulce risināja arī tādus jautājumus,

kas slimokases dalībniekiem un darba devējiem radušies par valdes darbu un kas saistīti ar slimokases statūtu grozījumiem un tās likvidēšanu.<sup>14</sup> Ja pilnsapulču lēmumi kādam no slimokases dalībniekiem vai darba devējiem šķita neatbilstoši, tos divu nedēļu laikā varēja pārsūdzēt Tautas labklājības ministrijā.<sup>15</sup> Apdrošināto darba devēji slimokasēs iesaistījās minimāli – ar vienu pārstāvi revīzijas komisijā, savukārt valsts, kas pārraudzīja slimokasu darbību, to pārvaldē nepiedalījās.<sup>16</sup>

Ar šo likumu tika paplašināts cilvēku loks, kuri saņēma palīdzību, – tajā tika iekļauti arī amatnieki un būvuzņēmumos strādājošie; pagaidām ārpus apdrošināto loka atradās lauksaimniecībā un uz kuģiem strādājošie, kā arī aktīvajā karadienestā esošie.<sup>17</sup> Slimokasu biedri ārstniecības pakalpojumus un medikamentus saņēma bez maksas, medicīnisko palīdzību un pabalstus varēja saņemt arī slimokasu biedru ģimenes locekļi. Slimokasu līdzekļus veidoja apdrošināto iemaksas, kas atkarībā no slimokases veidoja apmēram 1–2% no strādājošā algas, tās bija proporcionāli līdzvērtīgas darba devēju un valsts iemaksām.<sup>18</sup>

Slimokasu skaits kopš to izveides strauji auga – 1920. gadā bija četras slimokases ar 5648 apdrošinātajiem, 1923. gadā 39 slimokases ar 139 522 apdrošinātajiem (slimokases dalībnieki un viņu apdrošinātie ģimenes locekļi), savukārt vislielākais slimokasu skaits starpkaru Latvijā bija 1927. gadā – 43 slimokases ar 245 520 apdrošinātajiem (slimokases dalībnieki un viņu apdrošinātie ģimenes locekļi).<sup>19</sup> Raksturīgi, ka par spīti slimokasu skaita mērķtiecīgai samazināšanai, kas saistīta ar slimokasu reorganizāciju 20. gadu beigās, līdz kurai noveda politisko spēku nesaimnieciskā darbība to pārvaldē, slimokasēs apdrošināto skaits līdz 1939. gadam pastāvīgi pieauga.<sup>20</sup>

Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu 20. gados turpināja pilnveidot un nostiprināt, izdodot dažādus likumus,<sup>21</sup> noteikumus,<sup>22</sup>

rikojumus<sup>23</sup> un to pārgrozījumus un papildinājumus. Tālāk sīkāk pievērsta uzmanība 1927. gada maijā pieņemtajam Likumam par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos,<sup>24</sup> kas bija plašākais sociālais likums un attiecās uz apmēram 60% valsts iedzīvotāju.<sup>25</sup> Tiesību norma aptvēra praktiski visus algotos darbiniekus privātos, pašvaldības un valsts uzņēmumos, saimniecībās un citās darbavietās nodarbinātos neatkarīgi no to atalgojuma. Atšķirībā no slimokasu pārvaldes apdrošināšanas sabiedrību pārvalde bija darba devēju rokās – visas iemaksas nelaimes gadījumu apdrošināšanā sedza darba devēji. Likumā paredzēto apdrošināšanas kārtību realizēja trīs iestādes. Tautas labklājības ministrija apdrošināja valsts iestāžu darbiniekus, Pirmā apdrošināšanas sabiedrība nelaimes gadījumos apdrošināja lauksaimniecībā nodarbinātos,<sup>26</sup> un Otrā apdrošināšanas sabiedrība – visus pārējos strādājošos.<sup>27</sup> Apdrošinātie strādnieki tādā pašā skaitā kā apdrošināšanas sabiedrību pārstāvji varēja piedalīties tikai pensiju komisijās.<sup>28</sup>

Saskaņā ar šo likumu nelaimes gadījumā cietušam vai ar arodslimību<sup>29</sup> saslimušam darbiniekam bija tiesības saņemt attiecīgo ārstēšanu, medikamentus un citas nepieciešamās procedūras. Cietušajam bija tiesības saņemt pabalstu darba nespējas laikā, to veidoja 70% no vidējās darba dienas algas, bet, ja darbspēja zaudēta pilnībā, cietušajam bija tiesības saņemt pensiju, ko veidoja 70% no cietušā gada algas. Gadījumos, ja darbspēja nebija zaudēta pilnā apmērā, bet bija gūtas smagas traumas, kas apgrūtināja atgriešanos ierastajā darba vidē, tika izmaksāta “*daļa no gada algas 70%, samērā ar darbaspējas zaudējumu pakāpi*”.<sup>30</sup> Ja darbinieks arodslimības vai nelaimes gadījumā gūto traumu dēļ gāja bojā, pensiju varēja saņemt ģimenes locekļi, pensijas apmēram mainoties atkarībā no katra ģimenes locekļa statusa attiecībā pret mirušo.

20. gados sociālā apdrošināšana bija viena no valsts prioritātēm, un tāda tā

saglabājās visā apskatītajā laika posmā, ko apliecina Valsts statistikas pārvaldes sagatavotajā statistikas pārskatā<sup>31</sup> pieejamā informācija. Tā atspoguļo strauju pieaugumu valsts izdevumos attiecīgajai jomai, kas tieši saistāms ar sociālās likumdošanas sakārtošanu. 1922./1923. gadā no valsts budžeta sociālajai apgādībai un darba aizsardzībai tika izdoti 5 milj. latu, 1925./1926. gadā – 9,1 milj. latu, savukārt 1929./1930. gadā – jau 21,9 milj. latu.<sup>32</sup> Sociālajai apgādībai un darba aizsardzībai veltītie līdzekļi no kopējiem valsts izdevumiem 1922./1923. gadā veidoja 4,3%, savukārt 1929./1930. gadā – jau 11,9%.<sup>33</sup> No šiem izdevumiem ievērojamu daļu veidoja valsts piemaksas slimokasēm – 1923./1924. gadā – 2,5 milj. latu, 1925./1926. gadā – 2,7 milj. latu, 1929./1930. gadā – 3,5 milj. latu.<sup>34</sup> Latvijā starp citām Eiropas valstīm slimokasu līdzekļi bija vislielākie – izņemot Latviju, valsts piemaksas slimokasu budžetā pastāvēja vienīgi Anglijā; citās Austrumeiropas valstīs iemaksas veidoja tikai darba devēju un apdrošināto iemaksas proporcijā viens pret viens.<sup>35</sup>

## Slimokasu politizācija: galvenie aspekti

Sakārtojot slimokasu tiesisko ietvaru un to darbībai attīstoties, 20. gadsimta 20. gadu vidū un otrajā pusē to darbībā aktualizējās politiskie jautājumi. Slimokases atradās kreiso politisko spēku iespaidā, tajās aktīvi darbojās LSDSP, Latvijas Strādnieku sociāldemokrātu (mazinieku) partija un LKP, kas slimokasēs piedalījās ar tās satelitorganizācijas RACB starpniecību.<sup>36</sup> Slimokasēs iesaistīto politisko spēku pretrunas visasāk izpaudās to jumta organizāciju kongresos – tādas bija 1921. gada novembrī izveidotais Rīgas slimokasu starpbirojs<sup>37</sup> un Latvijas slimokasu kongresā 1922. gada februārī dibinātā Latvijas slimokasu savienība.<sup>38</sup>

20. gadu sākumā slimokases darbojās mazinieku vadībā – 1. un 2. Latvijas slimokasu savienības valdē tiem bija pārliecinošs vairākums.<sup>39</sup> Latvijas slimokasu savienības 2. kongresā, kas norisinājās 1924. gada februārī, mazinieki un pilsonisko partiju pārstāvji izteica neuzticību kongresa prezidijam un aizgāja no tā – rezultātā izveidojās mazinieku un pilsonisko partiju pārstāvju bloks, kas slimokasēs kļuva par uzņēmēju interešu pārstāvi un lielāko sociāldemokrātu pretinieku.<sup>40</sup>

Slimokasu darbības politiskie aspekti spilgti izpaudās 1924. gadā, kad sociāldemokrāti 28. un 29. jūnijā sasauca Latvijas slimokasu savienības ārkārtas kongresu, kurā mazinieku un pilsonisko partiju pārstāvji bija nolēmuši nepiedalīties un izstāties no šīs organizācijas, jo sociāldemokrāti vēlējās “sagrābt savienību savās rokās”.<sup>41</sup> Līdz ar to slimokasu darbību arvien vairāk ietekmēja nesaskaņas atšķirīgu politisko uzskatu dēļ. Arī presē tika aktualizēts šis jautājums, norādot, ka slimokases tomēr nedrīkst izmantot politiskiem mērķiem, tāpat likumdošanas kārtībā jānoteic, ka to darbība ir apolitiska. Aicinājumos pārveidot slimokases par apolitiskām organizācijām tika pievērsta uzmanība arī tam, ka slimokasu darbiniekiem jābūt kompetentiem un savā darbībā jāprot nošķirt politiku no iestāžu tiešās darbības uzdevumiem.<sup>42</sup>

20. gadu otrajā pusē, kad bija ievērojami pieaudzis slimokasēs apdrošināto skaits, to rīcībā esošās finanses un nekustamie īpašumi<sup>43</sup> un kad tās arvien vairāk politizējās, aktualizējās jautājums par slimokasu pārvaldes efektivitāti. Politisko spēku darbību un ar to saistītās problēmas spilgti raksturo partijas “Nacionālais centrs” biedra Arveda Berga (1875–1941) rediģētajā laikrakstā “Latvis” ievietotā publikācija, kurā raksturota sociāldemokrātu darbība.

*“[...] slimokase kā tāda ir marksisma vismīlākā meita; sociāldemokrāti ne par ko*

*tik dzīvi neinteresējas, kā par slimu kasēm, bet ne jau tādēļ, lai koptu tautas veselību [...] slimu kase taču ir un paliek sociāldemokrātām tikai taktikas līdzeklis, kā sakot, instrumentum regni: viņa ir vajadzīga naudas līdzekļu iegūšanai, demagoģijai, šķiru cīņai, pilsoniskās iekārtas gāšanai un proletariāta diktatūras ieviešanai. – Tas katram domājošam cilvēkam ir skaidrs. Un tiešām slimu kases apgroza gadā milzu līdzekļus [...]; pie šiem līdzekļiem tiek sociāldemokrātija un apgādā savus biedrus un līdzskrējējus ar labi atalgotām vietām, pērk mājas, dzen propagandu.”<sup>44</sup>*

20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē slimokasēs aktīvi iesaistījās RABCB, kas pastarpināti pildīja LKP uzdevumus. Tāpat kā sociāldemokrāti, arī RABCB izmantoja slimokases politiskiem mērķiem, kas kavēja slimokasu tiešo uzdevumu īstenošanu. Līdz ar to nobrieda nepieciešamība pēc slimokasu pārvaldes reorganizācijas, ko īstenoja Latviešu Zemnieku savienības pārstāvja Hugo Celmiņa (1873–1941) Ministru kabinets 1929.–1930. gadā. 1930. gada jūlijā tika izdoti jauni noteikumi par slimokasēm,<sup>45</sup> kas atcēla iepriekšējos aktus, kuri regulēja slimokasu darbību.<sup>46</sup> Jaunajos noteikumos galvenās pārmaiņas bija saistītas ar slimokasu pārvaldi, kurā ar lielākām pārvaldes tiesībām tika iekļauti darba devēji. Tajā pašā laikā apdrošināto pārstāvji tāpat saglabāja vadošo pozīciju. Piemēram, slimokasēs, kurās dalībnieku skaits nepārsniedza 5000, apdrošināto ievēlētie pilnvarnieki bija tiesīgi ievēlēt trīs valdes locekļus, savukārt darba devēju ievēlētie pilnvarnieki – divus.<sup>47</sup>

### **Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja darbība slimokasēs**

20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē slimokasēs darbību sāka izvērst RABCB, kandidējot pilnvarnieku vēlēšanās un piedaloties,

piemēram, Rīgas kopējās, Rīgas centrālās, Rīgas pagaidu strādnieku un Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pārvaldes darbā. Galvenie uzdevumi slimokasēs saistījās ar prasībām apdrošināt visus strādājošos, panākt slimokasu centralizāciju un apvienošanu, kā arī atcelt jebkādas apdrošināto iemaksas slimokasēs, tas ir, realizēt apdrošināšanu uz darba devēju un valsts rēķina.<sup>48</sup>

**Politiskās nostādnes.** 20. gadsimta 20. gados RABCB bija nozīmīga loma LKP legālā darba organizācijā. Centrālbirojs bija viena no lielākajām arodbiedrību jumta organizācijām, bet tajā ietilpstošo arodbiedrību un biedru skaits pakāpeniski samazinājās – tas svārstījās no 20 līdz 26 arodbiedrībām 1919. gada beigās līdz 12 arodbiedrībām 1925. gadā; biedru skaits 1922. gadā bija 14 970, savukārt 1928. gadā tikai 4736.<sup>49</sup> Biedru skaita samazināšanās skaidrojama ar centrālbiroja politisko darbību, kas aizēnoja tā tiešos uzdevumus – strādnieku sociālo jautājumu risināšanu.<sup>50</sup> Centrālbiroja pārstāvji kopā ar LKP Centrālās komitejas (turpmāk – CK) un Rīgas organizācijas locekļiem darbojās LKP legālā darba organizācijas centrā, savukārt pēc komunistiskās organizācijas biedru arestiem 1924. gadā RABCB pārņēma legālās darbības centra funkcijas.<sup>51</sup> LKP politiskā linija legālajās organizācijās tika īstenota caur Legālo biedrību komunistisko biroju jeb Starpfrakciju biroju, ko veidoja pie legālajām biedrībām izveidoto komunistu frakciju pārstāvji, un RABCB prezidiju.<sup>52</sup>

LKP mērķiem slimokasēs ļauj izsekot organizācijas konferencēs pieņemtās tēzes. Pirmo reizi jautājums par taktiku slimokasēs tika aktualizēts LKP 22. konferencē 1923. gada jūnijā. Tēzēs par legālo darbu norādīts, ka slimokasēs ir jāsamazina sociāldemokrātu un maziņu ietekme, “*kreisajai strādniecībai*” ir jāiziet slimokasu pilnvarnieku vēlēšanās ar saviem sarakstiem, un tā nekādā gadījumā nevar veidot blokus ar

citiem politiskajiem spēkiem.<sup>53</sup> Nākamajās LKP konferencēs mērķi un taktika slimokasēs izskanēja arvien skaidrāk. Piemēram, LKP 23. konferencē 1926. gada jūnijā noteikts, ka slimokasēs ir jāveic sistemātisks “skaidrošanas” darbs gan sociālās apdrošināšanas, gan strādnieku politiskajos jautājumos, lai tādā veidā varētu “popularizēt domu par strādnieku vienotās revolucionārās cīņas nepieciešamību”.<sup>54</sup> Savukārt attiecībā uz galvenajiem politiskajiem konkurentiem slimokasēs – sociāldemokrātiem – tika noteikts, ka RABCB cīņu pret viņiem nedrīkst izvērst tieši, tas ir, kā cīņu par amatiem, bet tai jāizriet no praktiskiem priekšlikumiem.

Centrālbiroja darbības laikā LKP pēdējā – 24. – konference notika 1927. gada augustā, tās tēzēs par legālo darbu norādīts, ka darbība slimokasēs jāpadara organizētāka un saskaņotāka, tajā pašā laikā jāveido ciešāki sakari ar citu pilsētu slimokasēm; jāizmanto slimokasēs kā platforma, ar kuras palīdzību izplatīt LKP sociālās programmas idejas, tādā veidā veicinot “masu revolucionizēšanu”. Aktualizēts jautājums par Latvijas strādnieku delegācijas braucieni uz Padomju Savienību, kura centrālais notikums bija Oktobra revolūcijas 10. gadadienas svinības.<sup>55</sup> Parādās stingrāka nostāja pret sociāldemokrātiem – “jāatmasko sociāldemokrātu līderi, kuri šeit, tāpat kā citās strādnieku organizācijās, cenšas strādniecību atturēt no aktīvas un vienotas uzstāšanās”.<sup>56</sup>

LKP nostāja sociālajos jautājumos tika tieši īstenota RABCB, to ilustrē LKP CK 1922. gada sākumā izstrādātā programma sociālajos jautājumos, kura, savukārt, tika veidota pēc 1921. gadā notikušā Kominternes III kongresa lēmumiem un Kominternes Izpildu komitejas 1921. gada decembrī pieņemtajiem lēmumiem<sup>57</sup> un kura tika pieņemta RABCB 1922. gada 24. februāra plenārsēdē.<sup>58</sup>

**Darbības koordinācija.** Lai realizētu LKP noteiktos uzdevumus un koordinētu darbību slimokasēs, pie centrālbiroja tika

izveidots slimokasu starpfrakciju birojs. Tā darbību vadīja prezidijs, kas sastāvēja no slimokasu pārstāvjiem un to vietniekiem.<sup>59</sup> Prezidija vadošais darbinieks, kas lielākajā daļā sapulču veica prezidija priekšsēdētāja pienākumus, bija LKP biedrs Jānis Zlaugotnis-Cukurs (1888–1941).<sup>60</sup> Prezidijs sasauca pilnvarnieku sapulces, kurās pilnvarniekiem bija jāsniedz detalizēts pārstāvētās slimokas darbības pārskats, ziņojot par to budžetu, apdrošināto skaitu, pabalstu lielumu, slimokasē nodarbināto cilvēku atalgojumu. Vienlaikus bija jāsniedz ziņas par slimokasēs ievēlēto pārstāvju nostāju dažādos sociālpolitiskos jautājumos, pievēršot uzmanību pretrunām starp RABCB, sociāldemokrātiem un maziņniekiem.<sup>61</sup>

Prezidijs noteica centrālbiroja darbības taktiku dažādos slimokasu darbības jautājumos. To ilustrē prezidija sēdē 1925. gada 22. maijā apspriestā taktika slimokasu pilnvarnieku vēlēšanām – Rīgas Pārdaugavas rajona kopējā slimokasē tika nolemts iziet ar diviem sarakstiem (centrālbiroja un progresīvo strādnieku), pēc apdrošināto skaita lielākajā slimokasē<sup>62</sup> – Rīgas kopējā slimokasē – ar vienu sarakstu.<sup>63</sup> Lai slimokasēs realizētu prezidija priekšlikumus, tika sasauktas slimokasu starpfrakciju biroja sapulces, kurās piedalījās arī pilnvarnieki. Paplašinātajā prezidija sēdē 1926. gada 8. maijā, kur piedalījās arī 20 pilnvarnieki, prezidijs sniedza konkrētas instrukcijas tālākai darbībai, nosakot, ka pilnvarniekiem ir principiāli jāatbalsta slimokasu apvienošana, bet, tā kā netika ievērotas RABCB prasības un sarunas par šo jautājumu notika bez centrālbiroja pārstāvju dalības, jābalso pret slimokasu apvienošanu.<sup>64</sup>

Paralēli instrukcijām par darbības taktiku prezidijs, uzklaujot pilnvarnieku ziņojumus par slimokasu darbību, deva padomus konkrētu jautājumu risināšanā. Piemēram, 1926. gada 8. maija paplašinātajā prezidija sēdē Rīgas kopējās slimokasēs pārstāvis ziņoja, ka ierosināta dažu ārstu sūtīšana

ārņemju komandējumā un slimokases darbinieku brauciens uz sporta sacensībām, par prombūtnes laiku izmaksājot pilnu darba algu. Pēc ziņojuma uzklaušanās prezidijs nolēma, ka centrālbiroja pilnvarniekiem jānoraida sportistu braucienu finansēšana no slimokases budžeta, savukārt ārstu braucieni jāatbalsta, turklāt ārstu kandidatūras ir jāizvirza RABCB slimokasu starpfrakciju birojam.<sup>65</sup> Tāpat prezidijs sniedza padomus, kā attiekties pret citiem politiskajiem spēkiem. Paplašinātajā prezidija sēdē 1925. gada 13. decembrī Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieks ziņoja, ka ar maziniekiem sadarbība neesot iespējama viņu nekonkrētā viedokļa dēļ, tādēļ ar viņiem nekāds bloks netiks veidots, savukārt sociāldemokrāti sadarbības piedāvājumu ar kreisajiem arodniekiem noraidīja. Šajā situācijā prezidijs nolēma, ka centrālbiroja pilnvarnieki neatbalstīs mazinieku un sociāldemokrātu priekšlikumus sociālajos jautājumos.<sup>66</sup>

Ja prezidija norādījumi slimokasēs netika īstenoti, pilnvarniekiem bija jāsniedz paskaidrojumi. Ja norādījumu nepildīšana atkārtojās – pilnvarnieki tika izslēgti no slimokasu starpfrakciju biroja. Piemēram, starpfrakciju biroja sēdē 1926. gada 3. septembrī Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieks Jānis Meņģelsons pirms slimokases pilnvarnieku vēlēšanām bija patvaļīgi sagrozījis pieteikto sarakstu – dažus kandidātus izsvitrojis, dažus “pacēlis uz augšu” (J. Meņģelsons iesniegtajā sarakstā bija pirmais<sup>67</sup>), tā rezultātā slimokasē netika ievēlēti tie biedri, par kuriem prezidijs un pilnvarnieki bija vienojušies. Līdz ar to J. Meņģelsona ricība tika atzīta kā vērsta “pret arodu biedribu interesēm slimokasu darbības laukā” un viņš tika izslēgts no starpfrakciju biroja.<sup>68</sup>

**Politiskās darbības galvenās iezīmes.** RABCB darbībā slimokasēs var konstatēt vairākas politiska rakstura iezīmes, kurām ir vērts pievērsties sīkāk.

Viena no centrālbiroja darbības galvenajām iezīmēm bija politisko konkurentu – sociāldemokrātu un mazinieku – diskreditēšana, kas izskanēja slimokasu pilnvarnieku un valdes sapulcēs, priekšvēlēšanu laikā un politisko spēku un to pārstāvošo organizāciju preses izdevumos. Vienlaikus jāatzīmē, ka pretinieka diskreditēšana bija raksturīga visiem slimokasēs iesaistītajiem politiskajiem spēkiem. To ilustrē polemika starp RABCB un sociāldemokrātiem, tā eskalējās pēc sociāldemokrātiskā Latvijas Arod biedribu centrālbiroja ruporā “Arodnieks” 1925. gada 15. decembrī publicētā satīriskā dzejoļa “Jaunais Teļš”:

*No kaujas saucieniem un lāstiem  
Kā pērkongrāvieniem dimd ceļš...*

*Pret slimu kasu darbiniekiem  
Iet braši ciņā “Jaunais Teļš”.*

*Kur greizi kāpj viņš slimām kājām,*

*Tur pēdas – lietuvēna krusts.*

*Bet darba tautas vadoņtituls*

*Tik kairinošs un neizjūsts.*

*Kam parazīts šķiet katrs, kas strādā,*

*Un pundurs – sociāldemokrāts;*

*Tādēļ par slimu kasēm gādās*

*Nu turpmāk jaunais “telēns” pats.*

*Viņš “darbiniekus”, instruktorus,*

*Un “specus”, cik vien vajadzīgs, dos,*

*Un visus vecos darbiniekus*

*Ar “vilka pasēm”<sup>69</sup> apbalvos.*

*Tad slimu kasēm ziedu laiki,*

*Kā “Produktam”<sup>70</sup> reiz iestāsies...*

*Bet “Produkts”... “Produkts” – ak, nu nieki,*

*Tas tautai būs jau piemirsies!*

*Bet – sazin velns, no kam šī smaka?*

*Ak, darba tauta, nesirdies,*

*Jo “kominternā” jaunais telēns*

*Ir badīdamies app..dies.<sup>71</sup>*

Satīriskajam dzejolim atbildi parādā neatstāja RABCB, norādot, ka sociāldemokrāti publicējuši “lopisku dzeju”, kas veidota pēc Jāņa Akuratera 1905. gada notikumu kontekstā sarakstītās revolucionāru ciņas



dziesmas “Ar kaujas saucieniem uz lūpām”. Sociāldemokrāti, kas apgānījuši šo revolucionāru dziesmu, tikai apliecina savu “gara trulumu”.<sup>72</sup> Savukārt sociāldemokrātu publicētajā atbildē uz RACB repliku norādīts, ka centrālbirojs dzejoli saredz “savas nekritizējamās “kreisās” augstības goda aizskaršanu” un nepamatotu revolucionāro dziesmu zaimošanu. RACB publikācija tikai apliecina to, ka dzejoļa autors “[...] *trāpījis vārīgā vietā un naglai taisni uz galvas, par ko vislabāk liecina Rīgas centrālbiroja lielās dusmas*”.<sup>73</sup>

Savstarpējie apvainojumi īpaši asi izpaudās slimokasu pilnvarnieku priekšvēlēšanu laikā. RACB retorikai, kas vērsta pret politiskajiem konkurentiem, var izsekot centrālbiroja izplatītajās skrejlapās. Piemēram, pirms Rīgas Centrālās slimokases vēlēšanām 1927. gada 26.–27. aprīlī starp centrālbiroja izplatītajām skrejlapām vairākas veltītas tikai sociāldemokrātu un maziņu darbības “atmaskošanai” slimokasēs. RACB sociāldemokrātiem pārmet nekonsekvenci – priekšvēlēšanu solījumi un reālais darbs slimokasēs atšķiras kā diena pret nakti; sociāldemokrāti un maziņi slimokases izmanto partiju aģitācijas nolūkos un nenodarbojas ar slimokasu tiešajiem jautājumiem.<sup>74</sup> Šāda veida kritika izskan arī RACB skrejlapā, aicinot balsot par centrālbiroja sarakstu Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieku vēlēšanās 1928. gada 9.–10. jūnijā. Lai gan skrejlapā veltīta uzmanība arī sociālās apdrošināšanas vispārējam raksturojumam un tendenciozam centrālbiroja darba vērtējumam slimokasēs, sniegts kritisks citu pieteikto pilnvarnieku sarakstu raksturojums. Piemēram, Apvienoto strādnieku un kalpotāju kandidātu saraksts, ko “kūrēja” maziņi, raksturots kā “*vismelnākais un kasi apdraudošākais*”, norādot uz maziņu sadarbību ar darba devējiem:

“[...] ko gan var dot uzņēmēju uzticības vīri slimokasei? [...] Šo vīru nolūks ir kasi

*sagraut no iekšienes. Tamdēļ nevienu balsi par mūsu ienaidniekiem un slimo kasu gremdētājiem.*”<sup>75</sup>

Vienlaikus jāatzīmē, ka RACB priekšvēlēšanu taktika Rīgas Pārdaugavas rajona kopējā slimokasē nesa panākumus: centrālbiroja kandidātu saraksts saņēma visvairāk balsu – no 3462 balsīm tika saņemtas 867, tādā veidā pēc proporcionālu vēlēšanu principa no 100 pilnvarnieku vietām iegūstot 26.<sup>76</sup> Nākamais palika sociāldemokrātu vadītais Latvijas Arod biedrību centrālbiroja Rīgas nodaļas saraksts, par kuru tika atdotas 659 balsis, un šis saraksts ieguva 19 pilnvarnieku vietas.<sup>77</sup>

Vēl viena raksturīga centrālbiroja darbības iezīme bija centieni slimokasu tehniskā personāla amata vietās iecelt sev lojālus cilvēkus. Šo darbības iezīmi raksturo pilnvarnieka J. Zlaugotņa-Cukura darbība Rīgas pagaidu strādnieku slimokasē. Pirms pilnvarnieku vēlēšanām 1927. gada 23.–25. aprīlī RACB slimokasu starpfrakciju birojs nolēma kandidēt ar pieciem sarakstiem,<sup>78</sup> no kuriem reģistrēti tika četri.<sup>79</sup> Pēc veiksmīgajām vēlēšanām, kurās kreisajiem arodniekiem izdevās iegūt vadošās pozīcijas (no 50 pilnvarnieku vietām RACB pieteiktie saraksti kopā ieguva 28, sociāldemokrāti – 15, maziņi – 7<sup>80</sup>), par slimokases valdes priekšsēdētāju tika ievēlēts J. Zlaugotnis-Cukurs. RACB slimokasu starpfrakciju biroja prezidija sēdē 1927. gada 12. augustā J. Zlaugotnis-Cukurs ziņoja, ka slimokasu darbiniekus bez konkrēta iemesla atlaist nedrīkst, domājams, attiecinot to uz sociāldemokrātu un maziņu darbību. Piemēram, sociāldemokrāti Rīgas Pārdaugavas rajona kopējā slimokasē par medmasu pieņēma kādu viņiem pietuvinātu personu, no darba atbrīvojot RACB iecelto.<sup>81</sup> Tajā pašā laikā centrālbirojs pie katras iespējas tehnisko darbinieku amatos iecēla sev lojālus cilvēkus, piemēram, pēc J. Zlaugotņa-Cukura ziņojuma 1927. gada 12. augusta sēdē

tika nolemts “[...] *pagaidu strādnieku kases frakcijas ārstu komisijā izbidīt savu cilvēku*”.<sup>82</sup> J. Zlaugotņa-Cukura darbību Rīgas pagaidu strādnieku slimokasē kritiski vērtēja sociāldemokrāti, norādot, ka viņa pirmais darbs kā slimokases valdes priekšsēdētājam bija “*uzteikt pastāvošos līgumus ar darbiniekiem, bet, redzēdams, ka uzteikšanas termiņš ir par garu, nenocietās, un pasteidzās priekšlaikus atlaist dažus darbiniekus*”.<sup>83</sup>

Raksturīgi, ka centrālbirojs slimokases izmantoja arī savu arodbiedrību rindu papildināšanai, tādā veidā piesaistot vairāk cilvēku LKP vadītajai organizācijai. Piemēram, slimokasu starpfrakciju biroja prezidija sēdē 1927. gada 3. septembrī tika nolemts sasaukt slimokasu tehnisko darbinieku sapulci, un galvenie sapulces jautājumi bija darbinieku instruēšana par darbības uzdevumiem un koordināciju.<sup>84</sup> Sapulcē, kas norisinājās tā paša gada 18. septembrī, tika noteikts, ka visiem darbiniekiem ir jāiestājas RABCB Veselības kopēju arodbiedrībā.<sup>85</sup>

## Secinājumi

Kopumā sociālā apdrošināšana Latvijā 20. gadsimta 20. gados bija savam laikam atbilstoša un funkcionēt spējīga sociālās drošības sistēma. Pakāpeniski pilnveidojot tiesību normas, kas regulēja sociālo apdrošināšanu, ieguldot arvien vairāk līdzekļu (vienlīdz aktīvi iesaistoties apdrošinātajiem, darba devējiem un valstij) un izveidojot slimokasu tīklu, būtiski uzlabojās sociālo pakalpojumu pieejamība.

20. gadu vidū un otrajā pusē slimokasu pārvaldē arvien aktīvāk savu darbību izvērsa politiskie spēki, tai skaitā LKP. Nelegālās komunistiskās organizācijas darbība slimokasēs bija iespējama tās satelītorganizācijas – RABCB – piesegā, tā kā legāla

organizācija bija tiesīga pieteikt kandidātu sarakstus slimokasu pilnvarnieku vēlēšanām, kā arī deva iespēju organizēt legālas sapulces un publicēt LKP nostāju dažādos slimokasu jautājumos legālos preses izdevumos. LKP konferencēs pieņemtie lēmumi tika realizēti slimokasēs caur RABCB, un tā paspārnē izveidotais slimokasu starpfrakciju birojs tālāk noteica konkrētu rīcības plānu, kas no centrālbiroja sarakstiem ievēlētajiem pilnvarniekiem bija jāiesteno slimokasēs. Vienlaikus pilnvarnieku darbība slimokasēs tika stingri uzraudzīta – tādā pašā hierarhiskā ķēdē informācija nonāca atpakaļ pie LKP nelegālās organizācijas vadības, un gadījumos, ja pilnvarnieki lēmumus atkārtoti nerealizēja, viņi tika izslēgti no šīs darbības struktūras. RABCB darbībai slimokasēs raksturīga politisko oponentu diskreditēšana, pietuvinātu cilvēku iekārtošana slimokasu tehnisko darbinieku amatos, neracionāla darbība, kas izriet nevis no sociāliem, bet politiskiem apsvērumiem. RABCB darbība bija izteikti duāla un pat divkosīga – asākie pārmetumi, ko centrālbirojs vērsa pret politiskajiem oponentiem, ir konstatējami arī LKP vadītā centrālbiroja darbībā.

LKP ar centrālbiroja starpniecību spēja popularizēt savu sociālo politiku plašākās sabiedrības aprindās, piesaistīt tās satelītorganizācijai jaunus biedrus un vēl vairāk sadrumstalot sabiedrības uzticību politiskajiem spēkiem. Arvien krasāk izpauzoties politisko spēku pretrunām un nespējai rast kompromisus, tika kavēta slimokasu galveno uzdevumu realizācija. Līdz ar to 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē slimokasu pārvaldes politizācijas deļ saruka to pārvaldes efektivitāte – to pārvaldnieki bija vairāk aizņemti ar politisko mērķu īstenošanu un savstarpējo domstarpību risināšanu, galvenos uzdevumus netieši novirzot otrajā plānā.

## ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- <sup>1</sup> ELGA ZĀLĪTE. Sociālā apdrošināšana Latvijā (1920–1940). In: Latvijas Arhīvi 1999, Nr. 2, 99.–127. lpp., šeit 99. lpp.
- <sup>2</sup> Rakstā jēdziens “satelītoorganizācija” attiecināts uz tādām organizācijām, kuras formāli bija patstāvīgas, bet politiski atkarīgas no LKP.
- <sup>3</sup> Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja arhīvs. Slimo kasu prezidija sēžu protokoli, 1928. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3980-1-61; Pārdaugavas rajona slimokases rūpniecības, tirdzniecības un transporta uzņēmumu saraksts; uzsaukumi par balsošanu, 1927–1928. Ibidem, 3980-1-64; Centrālbiroja slimo kasu starpfrakciju biroja, prezidija sēžu un pilnvarnieku sēžu protokoli. Kaulu apstrādāšanas uzņēmuma strādnieku sapulces protokols, 1924–1927. Ibidem, 3980-1-65.
- <sup>4</sup> Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases arhīvs. Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases valdes sēžu protokolu grāmata, 01.01.1924.–17.11.1925. Ibidem, 1663-1-3; Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases protokolu grāmata, 07.09.1928.–21.04.1931. Ibidem, 1663-1-6; Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieku sapulces protokolu grāmata, 08.07.1928.–14.01.1934. Ibidem, 1663-1-15; Slimo kasu pilnvarnieku vēlēšanu lieta nr. 1, 1925. Ibidem, 1663-1-991; Slimo kasu pilnvarnieku vēlēšanu lieta nr. 2, 1925. Ibidem, 1663-1-992; Rīgas Pārdaug. raj. kop. slimokases 1926. g. pilnvarnieku vēlēšanu lieta I, 1926. Ibidem, 1663-1-993; Rīgas Pārdaug. raj. kop. slimokases 1926. g. pilnvarnieku vēlēšanu lieta II, 1926. Ibidem, 1663-1-994; Pilnvarnieku vēlēšanu lieta, 1928. Ibidem, 1663-1-995; Pilnvarnieku vēlēšanu lieta, 1928. Ibidem, 1663-1-996; Rīgas kopējās slimokases arhīvs. Pilno sapulču protokoli, 1925. Ibidem, 1655-3-116; Pilnvarnieku sapulces protokoli, 1926. Ibidem, 1655-3-117; Pilnvarnieku sapulces protokoli, 1928. Ibidem, 1655-3-118; Pilnvarnieku vēlēšanas, 1927. Ibidem, 1655-3-132; Pilnvarnieku vēlēšanas, 1925. Ibidem, 1655-3-133.
- <sup>5</sup> Piemēram, PĒTERIS MUCENIEKS. Sociālā likumdošana. 1.–4. daļa. Rīga 1934; ARNOLDS AIZSILNIEKS. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1925. Stokholma 1968; ELGA KĻAVIŅA (ZĀLĪTE). Vecuma pensiju jautājums Latvijas Republikas sociālajā politikā, 1918–1949. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1991, Nr. 1, 58.–77. lpp.; ELGA KĻAVIŅA (ZĀLĪTE). Inteliģentie bezdarbnieki Latvijā, 1918–1940. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1992, Nr. 1, 81.–101. lpp.; ARNIS VĪKSNA. Slimokases Latvijā. Rīga 1994; ZĀLĪTE, Sociālā apdrošināšana, 99.–127. lpp.
- <sup>6</sup> AINA ARNTE. Latvijas Komunistiskā partija – kreiso arodbiedrību cīņas vadītāja par strādnieku šķiras vienību (1920–1929). Disertācija. Rīga 1964, 213. lpp.
- <sup>7</sup> MAIJA POZEMKOVSKA. Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam. Promocijas darbs. Rīga 2004; MAIJA (ANŽE) POZEMKOVSKA. Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1934. gadam. In: KĀRLIS ĒRIKS ĀRONS, JURIS SALAKS (red.). Acta Medico-Historica Rigensia. Volumen IV (XXIII). Rīga 1999, 391.–406. lpp.; MAIJA (ANŽE) POZEMKOVSKA. Politiskās cīņas un slimokasu reorganizācija Latvijā 1929.–1930. gadā. In: Latvijas Vēsture 2002, Nr. 3, 31.–37. lpp.
- <sup>8</sup> POZEMKOVSKA, Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 45. lpp.
- <sup>9</sup> Vairāk sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Latvijas iedzīvotāju skaita un sastāva izmaiņas militāro un politisko procesu iespaidā 1914.–1920. gadā – priekšstatī un realitātē. In: ĒRIKS JĒKABSONS (red.). Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920. Rīga 2021, 17.–50. lpp.
- <sup>10</sup> Rīkojums par darba aizsardzību un strādnieku apdrošināšanu. In: Valdības Vēstnesis, 07.05.1920., 1. lpp.
- <sup>11</sup> Pārgrozījumi un papildinājumi pie likuma par strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 24.12.1920., 1.–2. lpp.
- <sup>12</sup> VĪKSNA, Slimokases Latvijā, 10. lpp.
- <sup>13</sup> FĒLIKSS CIELĒNS. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 2. sējums. Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas lielais laiks. Stokholma 1963, 167. lpp.
- <sup>14</sup> POZEMKOVSKA, Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 27. lpp.
- <sup>15</sup> Ibidem.

- <sup>16</sup> VALDIS BĒRZIŅŠ (red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture. Rīga 2003, 533. lpp.
- <sup>17</sup> ANDREJS JABLONSKIS. Sociālā apdrošināšana Latvijā. In: Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Rīga 1928, 467.–470., šeit 468. lpp.
- <sup>18</sup> Pārgrozījumi un papildinājumi pie likuma par strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 24.12.1920., 1.–2. lpp.
- <sup>19</sup> POZEMKOVSKA, Slimo kases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 104. lpp.
- <sup>20</sup> Sikāk sk. Maijas Pozemkovskas apkopojumu par slimokasēs apdrošināto skaitu Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam: *ibidem*.
- <sup>21</sup> Piemēram, Likums par tirgošanos ar ārstniecības līdzekļiem ārpus aptiekām. In: Valdības Vēstnesis, 24.05.1923., 2. lpp.; Likums par aizsargu baku potēšanu. In: Valdības Vēstnesis, 14.06.1926., 1. lpp.; Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 01.06.1927., 1.–4. lpp.; Likums par sociālo apgādību. In: Valdības Vēstnesis, 13.04.1928., 1.–2. lpp.; Likums par lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimības gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 05.06.1928., 1. lpp.
- <sup>22</sup> Piemēram, Noteikumi par strādnieku un citu algotu darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos. Rīga 1922; Obligatori noteikumi par lipīgu slimību pieteikšanu un apkarošānu. In: Valdības Vēstnesis, 29.04.1922., 2. lpp.; Noteikumi par medicīniskās palīdzības pārņemšanu slimo kasu pārziņā. In: Valdības Vēstnesis, 01.03.1923., 1. lpp.; Noteikumi par lauku iedzīvotāju uzņemšanu slimnīcās un sanatorijās un norēķināšanos par ārstēšanas izdevumiem. In: Valdības Vēstnesis, 20.09.1928., 1. lpp.; Noteikumi par farmācijas doktoru un farmācijas kandidātu tiesībām un pienākumiem. In: Valdības Vēstnesis, 02.11.1928., 3. lpp.; Noteikumi par farmakopejas komisiju. In: Valdības Vēstnesis, 31.01.1929., 2. lpp.; Noteikumi par medicīniskās palīdzības pārņemšanu slimo kasu pārziņā. In: Valdības Vēstnesis, 13.05.1929., 1. lpp.; Noteikumi par ārstu reģistrāciju un ārsta-speciālista nosaukuma lietošanu. In: Valdības Vēstnesis, 14.10.1929., 1. lpp.; Noteikumi par medicīnisko palīdzību slimo kasu dalībniekiem. In: Valdības Vēstnesis, 04.11.1929., 1.–2. lpp.
- <sup>23</sup> Piemēram, Rikojums par medicīniskās palīdzības sniegšanu algotiem darbiniekiem. In: Valdības Vēstnesis, 15.09.1923., 2. lpp.; Rikojums par medicīniskās palīdzības sniegšanu slimo kasu dalībniekiem. In: Valdības Vēstnesis, 13.05.1929., 1. lpp.; Rikojums par slimo kasu statūtu pārreģistrēšanu un slimo kasu lietu pagaidu pārvaldīšanu. In: Valdības Vēstnesis, 04.11.1929., 1. lpp.
- <sup>24</sup> Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos un Pirmās Apdrošināšanas Sabiedrības nelaimes gadījumos statūti. Rīga 1927.
- <sup>25</sup> ZĀLĪTE, Sociālā apdrošināšana, 108. lpp.
- <sup>26</sup> Vairāk sk.: Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos un Pirmās Apdrošināšanas Sabiedrības nelaimes gadījumos statūti.
- <sup>27</sup> Instrukcija delegātu vēlēšanām uz otrās apdrošināšanas sabiedrības pirmo pilnu sapulci. In: Valdības Vēstnesis, 14.07.1927., 1. lpp.
- <sup>28</sup> Zālīte, Sociālā apdrošināšana, 108. lpp.
- <sup>29</sup> Arodslimību sarakstu izsludināja Tautas labklājības ministrija. Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 01.06.1927., 1.–4. lpp.
- <sup>30</sup> *Ibidem*.
- <sup>31</sup> Sociālā apgādība un darba aizsardzība. In: Latvijas valsts finanses 1918./1920.–1931./1932. Rīga 1932, 131.–134. lpp.
- <sup>32</sup> *Ibidem*, 131. lpp.
- <sup>33</sup> *Ibidem*, 131.–134. lpp.
- <sup>34</sup> *Ibidem*, 134. lpp.
- <sup>35</sup> ZĀLĪTE, Sociālā apdrošināšana, 106. lpp.
- <sup>36</sup> RABCB pārstāvji gan arodbiedrību, gan slimokasu kontekstā to politiskās orientācijas dēļ tika saukti par “kreisajiem arodniekiem”. Piemēram: Kreisie arodnieki vēlēšanu ciņā. In: Pirmdienas Rīts, 30.01.1928., 4. lpp.; Slēgtas kreiso arodnieku organizācijas. In: Valsts Darbinieks, 01.08.1928.,

270. lpp.; Spriedums kreiso arodnieku-komunistu prāvā. In: Latvijas Kareivis, 13.10.1928., 1. lpp.; “Kreisie arodnieki” protestē pret “komunistu” vajāšanu. In: Pirmdienas Rīts, 05.12.1927., 4. lpp.; Kreisie arodnieki atklāti aicina uz valsts nodevību. In: Pirmdienas Rīts, 28.11.1927., 2. lpp.
- <sup>37</sup> Rīgas slimo kasu starpbiroja darbība. In: Darba Tiesības 1921, Nr. 1, 26.–27. lpp.
- <sup>38</sup> Pirmais Latvijas slimo kasu kongress. In: Darba Tiesības 1922, Nr. 3–4, 14.–23. lpp.; Pirmais Latvijas slimo kasu kongress. (Turpinājums un beigas). In: Darba Tiesības 1922, Nr. 5–6, 30.–46. lpp.
- <sup>39</sup> POZEMKOVSKA, Slimo kases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 38. lpp.
- <sup>40</sup> Mazinieku kļūmīgā politika slimo kasēs. In: Sociāldemokrāts, 01.04.1925., 1.–2. lpp.
- <sup>41</sup> Ap slimo kasēm. In: Darba Balss, 13.06.1924., 1. lpp.
- <sup>42</sup> [G. ŠTENGREVICIS] Kā jāpārveido slimo kases? In: Latvijas Vēstnesis, 20.05.1924., 1.–2. lpp.
- <sup>43</sup> Lai rastu priekšstatu par slimokasu rīcībā esošajiem nekustamajiem īpašumiem, vairāk skatīt medicīnas vēsturnieka Arņa Viksnes apkopojumu par slimokasu nekustamajiem īpašumiem 1939. gadā. VIKSNA, Slimo kases Latvijā, 42.–43. lpp.
- <sup>44</sup> EDVARDS KALNIŅŠ. Vai slimo kases ir reorganizējamas? In: Latvis, 24.11.1928., 6. lpp.
- <sup>45</sup> Noteikumi par slimo kasēm. In: Valdības Vēstnesis, 11.07.1930., 1.–4. lpp.
- <sup>46</sup> Noteikumi par strādnieku un citu algotu darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos. Rīga 1922. Un šo noteikumu vēlākie papildinājumi un pārgrozījumi.
- <sup>47</sup> Noteikumi par slimo kasēm. In: Valdības Vēstnesis, 11.07.1930., 1.–4. lpp.
- <sup>48</sup> Rīgas slimo kasu, arodnieku frakciju pilnvarnieku apspriedes protokols, 14.11.1926. LNA LVVA, 3980-1-65, 28.–29. lpp.
- <sup>49</sup> GUNA PLAKANE. Latvijas Komunistiskās partijas satelītoorganizācijas 20. gadsimta 20. gados: Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja piemērs. In: Jauno Vēsturnieku zinātniskie lasījumi VI. Rīga 2021, 45.–57. lpp., šeit 49. lpp.
- <sup>50</sup> Ibidem, 53. lpp.
- <sup>51</sup> Ibidem, 48. lpp.
- <sup>52</sup> Ibidem.
- <sup>53</sup> Latvijas Komunistiskās partijas XXII konference. Tēzes par legālo darbību. In: ALMA KUDUMA (red.). Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. 1. daļa. 1904–1940. Rīga 1958, 299. lpp.
- <sup>54</sup> Latvijas Komunistiskās partijas XXIII konference. Tēzes par legālo darbību. In: KUDUMA, Latvijas Komunistiskās partijas, 328. lpp.
- <sup>55</sup> Lai delegācijas braucienu neapturētu Latvijas drošības iestādes, tas tika organizēts zem izkārtas “ekskursija”. Delegācijā bija 19 locekļi, viņu vidū arodbiedrību, atvaļināto karavīru biedrību, slimokasu un citu organizāciju pārstāvji. Pēc LKP norādījumiem 1927. gada vasarā RABCB sāka aktualizēt šo jautājumu, piemēram, pēc slimokasu starpfrakciju biroja norādījumiem Rīgas pagaidu strādnieku slimokases valde visām slimokasēm izsūtīja aicinājumu doties kopējā braucienā uz Padomju Savienību (R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 16.07.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 65. lp.v.). Par Latvijas strādnieku delegācijas braucienu uz Padomju Savienību 1927. gadā vairāk lasīt delegācijas vadītāja Linarda Laicena (1883–1938) 1928. gadā publicētajā brauciena aprakstā. LINARDS LAICENS. 69 dienas Sociālistisko Padomju Republiku Savienībā. Rīga 1928.
- <sup>56</sup> Latvijas Komunistiskās partijas XXIV konference. Tēzes par legālo darbību. In: KUDUMA, Latvijas Komunistiskās partijas, 367. lpp.
- <sup>57</sup> ARNTE, Latvijas Komunistiskā partija, 131. lpp.
- <sup>58</sup> Rīg. Arodbiedrību Centrālbiroja rezolūcija par strādniecības vienotu fronti. In: Darbs un Maize, 05.04.1922., 151.–153. lpp.
- <sup>59</sup> Protokols, 02.10.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 75. lp.

- <sup>60</sup> Jānis Zlaugotnis-Cukurs (1888–1941) bija LKP biedrs, aktīvs kreiso arodbiedrību darbinieks, Strādnieku un zemnieku frakcijas 3. Saeimas deputāts. Slimokasu darbības kontekstā plašu rezonansi ieguva Strādnieku un zemnieku frakcijas deputātu, LKP biedru J. Zlaugotņa-Cukura, Jāņa Baloža (1901–1937) un Ernesta Mieža (1884–1945) iniciētais kautiņš Latvijas Slimokasu savienības sapulcē 1929. gada 15. oktobrī. Deputāti piekāva 12–14 cilvēkus, viņi tika izdoti tiesāšanai. Latvijas Republikas 3. Saeimas stenogrammas, 9. sesija. Rīga 1931, 868.–874. sl.
- <sup>61</sup> Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja arhīvs. Slimo kasu prezidija sēžu protokoli. 1928. LNA LVVA, 3980-1-61; Pārdaugavas rajona slimo kases rūpniecības, tirdzniecības un transporta uzņēmumu saraksts; uzsaukumi par balsošanu, 1927–1928. Ibidem, 3980-1-64; Centrālbiroja slimo kasu starpfrakciju biroja, prezidija sēžu un pilnvarnieku sēžu protokoli. Kaulu apstrādāšanas uzņēmuma strādnieku sapulces protokols, 1924–1927. Ibidem, 3980-1-65.
- <sup>62</sup> Rīgas kopējā slimokasē bija vislielākais apdrošināto skaits (dalībnieki un viņu ģimenes locekļi), piemēram, 1926. gadā – 33 268, 1927. gadā – 35 509, 1928. gadā – 42 677. Vairāk sk.: Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata 1927–1928. Rīga 1929, 144.–145. lpp.
- <sup>63</sup> Slimo kasu starpfrakciju biroja komisijas sēdes protokols, 28.05.1925. LNA LVVA, 3980-1-65, 4. lp.
- <sup>64</sup> Protokols. R.A.B. Centrālbiroja paplašinātā slimo kasu prezidija sēde, 08.05.1926. Ibidem, 11. lp.
- <sup>65</sup> Protokols, 08.05.1926. Ibidem, 11. lp.
- <sup>66</sup> Arodniecisku Slimo kasu pilnvarnieku prezidija sēdes protokols, 13.12.1925. Ibidem, 7. lp.v.
- <sup>67</sup> Rīgas Pārdaugavas rajona kopējas slimokases arhīvs. Rīgas Arodbiedrību Centrālbiroja kandidātu saraksts Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimo kases pilnvarnieku vēlēšanās 14. un 15. jūlijā 1926. g., 07.1926. Ibidem, 1663-1-993, 255. lp.
- <sup>68</sup> R.A.C.B. slimo kasu prezidija paplašinātas sēdes protokols, 03.09.1926. Ibidem, 3980-1-65, 18. lp.
- <sup>69</sup> Atteikums, saistību pārtraukums, atbrīvošana no darba pret darbinieka gribu.
- <sup>70</sup> Dzejoļa autors atsauca uz komunistu vadīto patērētāju biedrību “Produkts”, ko tās vadītāji izsaimniekoja un noveda bankrotā. Sikāk sk.: Rīgas apgabaltiesas 3. civillod. In: Valdības Vēstnesis, 03.10.1924., 5. lpp.
- <sup>71</sup> Jautri motīvi par nopietnām lietām. In: Arodnieks, 15.12.1925., 5. lpp. Dzejoļa nosaukums atvasināts no RABCB ietilpstošās kokstrādnieku arodbiedrības izdotā žurnāla “Jaunais Ceļš”, kas publicēja kritiskus rakstus par sociāldemokrātiskā Latvijas Arodbiedrību centrālbiroja vadītajām slimokasēm un sociāldemokrātu pilnvarniekiem slimokasēs.
- <sup>72</sup> Kronika. In: Jaunā Vienība 1926, Nr. 1, 15.–16. lpp., šeit 15. lpp.
- <sup>73</sup> “Jaunā Vienība”. In: Arodnieks, 01.02.1926., 24. lpp.
- <sup>74</sup> Rīgas Centrālās slimokases arhīvs. Rīgas Centrālās slimo kases dalībniekiem, 04.1927. LNA LVVA, 1655-3-132, 7. lp.
- <sup>75</sup> Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja kandidātu saraksts Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimo kases pilnvarnieku vēlēšanās 9. un 10. jūnijā 1928. g., 06.1928. Ibidem, 3980-1-64, 9. lp.v.
- <sup>76</sup> Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimo kases vēlēšanu rezultāti, 16.06.1928. Ibidem, 3. lp.
- <sup>77</sup> Ibidem.
- <sup>78</sup> R.A.B.C.B. slimo kasu priekšstāvju prezidija sēdes protokols, 29.03.1927. Ibidem, 3980-1-65, 55. lp.
- <sup>79</sup> Rīgas pagaidu strādnieku slimo kase. In: Valdības Vēstneša 84. numura pielikums, 16.04.1927., 8. lpp.
- <sup>80</sup> Slimo kasu prezidija protokols, 30.04.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 57. lp.v.
- <sup>81</sup> R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 09.08.1927. Ibidem, 67. lp.
- <sup>82</sup> R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 12.08.1927. Ibidem, 68. lp.v.
- <sup>83</sup> Vai beigu sākums? In: Arodnieks, 15.01.1928., 14. lpp.
- <sup>84</sup> R.A.C.B. slimo kasu prezidija protokols, 02.09.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 70. lp.v.
- <sup>85</sup> R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 24.09.1927. Ibidem, 72. lp.

## SUMMARY

Social insurance constituted an important part of the state welfare policy in Latvia in the 1920s. It aimed to provide the population with a certain level of social security in various economic risk situations caused by health problems, accidents, unemployment, etc. through the social protection programme established by the state social legislation. An important element of social insurance was the health insurance funds. As the legal framework for health insurance funds was gradually developed, political forces became involved. One of the political forces that participated in the administration of health insurance funds was the Latvian Communist Party (LCP), which participated in the elections of representatives with lists compiled by its front organization – Riga Trade Union Central Bureau (RTUCB). In the article, the term “front organization” is applied to formally independent organizations that were politically dependent on the illegal communist party.

The article looks at the political aspects of social insurance in Latvia, using the example of RTUCB activities in health insurance funds in the second half of the 1920s. The study of the political aspects of health insurance funds is important and scientifically relevant. Although the research of an example of an organization’s activities seems to analyse only narrow, technical issues, it should be emphasized that researching this topic improves the understanding of the political environment in Latvia in the 1920s, and the overall efficiency of the social insurance system.

The activities of the LCP in the health insurance funds were possible under the cover of the front organization. As a legal organization, RTUCB was entitled to submit lists of candidates for the election of health insurance fund representatives, as well as to organize legal meetings and to publish the position of the LCP in the legal press. The decisions taken at LCP conferences were implemented in the health insurance funds through the RTUCB. Its office, that was responsible for the health insurance funds, further defined a specific action plan. At the same time, the activities of the representatives were closely monitored via the same hierarchical chain – the information went back to the head of the illegal organization and, in cases where the representatives did not implement the decisions, they were excluded from the structure. RTUCB’s activities involved discrediting of political opponents, placement of loyal individuals in the positions of technical staff, and irrational activities that usually did not emerge from social considerations, but rather from political factors. The activities of the RTUCB were distinctly dual and even ambiguous – the sharpest allegations made by the central bureau against political opponents can also be found in the activities of the central bureau led by the LCP.

Through central bureau, the LCP was able to promote its social policy amongst the general public, to attract new members to its front organization, and to further fragment public confidence in political forces. The realization of the main tasks of the health insurance funds was hindered due to the growing contradictions of political forces and the inability to find compromises. Consequently, in the second half of the 1920s, due to the politicization of the administration of health insurance funds, the efficiency of their administration decreased – their managers were more preoccupied with resolving political disputes, shifting their immediate tasks to the background.